

Чи карбував монети Федір Коріатович?

Анатолій Шостопал (Черкаси)

Відкриття монети Костянтина Коріатовича з написом "PODOLI", Поділля [1], відкинуло будь-які сумніви щодо карбування монет на подільських землях у XIV ст. У попередньому номері журналу [2] О. Погорільцем і Р. Саввовим проведено порівняльну характеристику семи віднайдених монет Костянтина і зроблено спробу пояснити зображення на унікальній монеті, яку, як вважають, карбував Федір Коріатович, молодший брат і співправитель Костянтина. При цьому автори зазначеної статті стверджують версію про карбування даної монети від імені Федора, тоді як в попередній статті [3] певні сумніви висловлювалися.

Розглянемо деякі аспекти цього питання. Монета походить із скарбу, знайденого у с. Сосниці Чернігівської області ще в 1911 р., переважну більшість якого складала монети київського князя Володимира Ольгердовича (1362—1395) [4]. Думка, висловлена на користь карбування даної монети подільським князем Федором Коріатовичем, базувалася на подібності зображень двоярусного хреста на монеті і на печатці Федора, що була привішена до грамоти названого князя. До нашого часу печатка не збереглася, а відома з прорисовки, зробленої ще в кінці XVI ст. Зображення лицьової сторони монети не знаходило аргументованого пояснення і враховувалося менше. Як бачимо (рис. 1) там прокарбовано: зверху корона, по середині дві латинські літери готичної форми, внизу три маленькі кільця, подібні кільцям, що зображувалися на "руських" квартниках, карбованих у Львові у другій половині XIV ст.

Можливі два варіанти пояснення зображень кільць. Перший – кільця певною мірою копіювалися з галицько-руських монет, наскільки давало можливість поле монети. На монеті, що розглядається, їх три. Тоді як на квартниках – від семи (монети Казимира Великого, Людовіка Угорського) до дев'яти (монети Владислава Опольського), розмішених навколо літери в центрі монети (рис. 2). При цьому не враховувалися кільця, які разом з чотирма півдугами виступають як елементи оздоблення. У другому варіанті можна припустити: цими трьома кільцями визначався номінал монети, а саме – 3 денарії. Вперше зазначений номінал у Польському королівстві було від карбовано приблизно у 1360 р. при Казимірі Великому і дорівнював половині квартника, або 1 краківського гроша та отримав назву третяк, тернарій [5]. Значну кількість тернаріїв, або як їх називали – малих квартників, було випущено при Владиславі Ягелло у Кракові в 1393—1414 рр. Але вони вже дорівнювали 1/6 празького гроша. На них з однієї сторони зображувався хрест, подібний хресту, поданому на монеті, яку приписують Федору Коріатовичу [5]. Даний тип хреста з двома поперечними перекладинами в науковій літературі отримав назву "патріаршого" [6]. На – монетах Угорського королівства протягом століть такий хрест присутній як самостійний знак, або як один із основних елементів більш складного герба.

Зображення хреста у різних варіантах було поширене і серед литовського князівського роду Гедиміновичів [7]. У Великому князівстві Литовському в 1388—1392 рр. відкарбовано декілька типів монет, на одній стороні яких

1 (збільшено)

присутній патріарший хрест. Спочатку вони відповідали 1/3—1/4 празького гроша, — міжнародної монети того часу, але дуже швидко через зниження проби і ваги, їх вартість зменшилася до 1/10 гроша [7].

Таким чином можна провести певні паралелі між польськими, угорськими, литовськими монетами і монетою, яку приписують Федору Коріатовичу.

О. Погорілець і Р. Саввов аргументовано довели, що родовим гербом Коріатовичів було зображення Юрія-зміборця [3]. Навряд чи Федір міг змінити родовий герб. Скоріш за все зображення хреста пояснюється неможливістю розміщення на монеті такого малого діаметру зображення вершника на коні — Юрія-зміборця. Тому й було розміщено символ, зрозумілий для християнського світу, — патріарший хрест. Хоча він і відрізняється від хрестів, зображених на литовських та польських монетах, але може свідчити про певні родинні зв'язки з литовським родом Гедиміновичів.

Повернемося до розгляду лицьової сторони монети. Вище трьох кілець зображено дві літери під короною. Для європейських середньовічних монет, особливо дрібних номіналів, часто характерне зображення в центрі поодиноких літер. У більшості випадків це були ініціали — початкові літери імен правителів-емітентів монет. Рідше проставлялася перша літера назви міста, в якому карбувалася монета. Інколи такі літери на монетах сьогодні не знаходять пояснень.

У нашому випадку дві літери означають ім'я правителя, оскільки зверху над ними зображено корону. Для порівняння можна навести "руський" квартник Владислава Опольського, на якому корона відсутня, оскільки Владислав Опольський не був повноправним правителем галицької землі, а являвся намісником короля Людовіка Угорського (рис. 3). Можна стверджувати — на монеті князівська корона. Вона відрізняється від королівської корони, зображеної на празьких або краківських грошах. Особливо це добре видно під час порівняння зображення корони на даній монеті і корони, зображеної на півгрошах Владислава Ягелло, карбованих у Польщі (рис. 4).

Що ж за літери зображено на монеті? О. Погорілець і Р. Саввов серед кількох варіантів зупинилися на С та О, залишивши питання розшифровки цих літер відкритим. При цьому правильно було зазначено, що на тій стороні монети, де зображено літери, слабо відбілося негативне зображення іншої сторони [2]. Але висновок, що таке негативне зображення сталося через потрапляння в один із штемпелів попередньо карбованої монети, зроблено невірно. Адже тоді б елементи негативного зображення літер і корони мали б бути і на тій стороні, де зображено хрест. Такі ознаки, коли на зворотній стороні монет можна розгледіти негативне зображення лицьової сторони, і навпаки, пояснюється технологією карбування того періоду. Адже тогочасні монетні кружки були занадто тонкими, а удар

по них — занадто сильний. Яскравим прикладом такого карбування є монети XII—XIV ст., так звані брактеати.

На монеті, яку розглядаємо, перша літера С читається чітко. У готичному варіанті її можна сприйняти як G. Але друга літера через негативне зображення іншої сторони монети прокарбувалася не повністю. Дійсно вона подібна на О, але можливо це і D.

Тоді С і D скоріш за все можуть являтися першими літерами від Constantin Dux — Костянтин князь, Constantin Dominus — Костянтин господар. Але у другому варіанті слід було б зазначити господарем яких земель він є. У першому варіанті — зображення корони підтверджує князівський титул, виражений літерою D.

До речі, як правильно зазначають О. Погорілець та Р. Саввов, зображення корони на півгроші Костянтина Коріатовича (з написом PODOLI) подібне зображенню корони на розглядуваній монеті, і скоріш за все обидві монети було відкарбовано на одному монетному дворі [2]. Це може підтвердити версію що й названий вище півгрош на зворотній стороні несе такі самі ініціали [1].

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна припустити, що монета, яку приписували Федору Коріатовичу, скоріш за все була відкарбована Костянтином Коріатовичем. Можливо від імені двох братів — Костянтина і Федора. Тільки ім'я молодшого брата збережене за його особистим знаком. У нашому випадку це патріарший хрест особливої конфігурації. За метрологічними даними — 0,6 г, 600 проба срібла, — вона могла прирівнюватися половині "подільського полугрошика", а за номіналом ставати в один ряд з тернаріями, карбованими в Польщі, або з монетами Великого князівства Литовського.

Постає питання — як дана монета співвідносилася з монетами Володимира Ольгердовича, серед маси яких була знайдена? За вагою вона близька до першого типу монет Володимира Ольгердовича (княжий знак — плетінка). Хоча з часом вага цих монет зменшилася від 0,58—0,60 г до 0,30—0,32 г [4]. Верхня дата їхнього карбування обмежується 1386 р. [4]. Тоді як випуск монети, яку ми розглядаємо, можливий лише після наведеної дати. Можна припустити що Володимир Ольгердович розпочав карбування монет значно пізніше від початку свого правління в Києві і його монети різних типів карбувалися непослідовно, змінюючи один вид іншим, а одночасно. Тоді три типи монет (крім брактеатів), які виділив М.Ф. Котляр [4], можуть являтися різними номіналами.

Це лише гіпотези, які потребують детальнішого вивчення та уточнення. Відповіді на поставлені питання дадуть нові знахідки монет, карбованих на теренах України, зокрема і на подільських землях.

2

3

4

Список літератури

1. Штоstopал А. Монети XIV ст. Карбовані на Поділлі. // Нумізmatика і фалеристика. — 2007. — № 3. — С. 24.
2. Погорілець О., Саввов Р. Про нові знахідки монет Подільського князівства. // Нумізmatика і фалеристика. — 2007. — № 4. — С. 30—31.
3. Погорілець О., Саввов Р. Монета подільського князя Костянтина. // Нумізmatика і фалеристика. — 2004. — № 3. — С. 24—29.
4. Котляр Н. Ф. Монети Володимира Ольгердовича. // Нумізmatика і сфрагистика. — К., 1971. — С. 42—67, 52—58.
5. Jozek Andrzej Szwagrzyk. Pieniadz na ziemiach polskich X—XX w. — Wrocław, 1990. — P. 55, 70—71.
6. Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В. Словарь нумізmatика. — М., 1993. — С. 146.
7. Гулецькі Д., Грамыка А., Криваручка А. Манеты Беларусі да 1707 года. — Мінськ, 2007. — С. 50, 37—38.